

УДК 159.923

Взаємозв'язок часової перспективи особистості зі ставленням до власного вибору

Орлова А. М.

У статті проведено аналіз підходів до вивчення взаємозв'язку часової перспективи зі ставленням особистості до власного вибору. Виявлено точки зору щодо проблеми часової орієнтації та процесу здійснення вибору особистості. Показано, що часова перспектива визначає поведінку людини у життєвому просторі. Доведено важливість часової перспективи у моменти, коли необхідно здійснювати вибір. З'ясовано, що в сучасній літературі недостатньо розкрита проблема взаємозв'язку часової перспективи та процесу здійснення особистісного вибору. Встановлено взаємозв'язки часової перспективи та ставлення до власного вибору.

Ключові слова: вибір, часова перспектива, часова орієнтація, психологічний час.

В статье проведен анализ подходов к изучению проблемы взаимосвязи временной перспективы и отношения личности к собственному выбору. Выявлены различные точки зрения относительно проблемы временной перспективы и процесса осуществления выбора личности. Показано, что временная перспектива определяет поведение человека в жизненном пространстве. Доказана важность временной перспективы в моменты, когда необходимо осуществлять выбор. Определено, что в современной литературе недостаточно раскрыты проблемы взаимосвязи временной перспективы и процессов осуществления личностного выбора. Установлены взаимосвязи временной перспективы и отношения к собственному выбору.

Ключевые слова: выбор, временная перспектива, временная ориентация, психологическое время.

The approaches to the problem of the relationship of time prospect with the attitude of the individual to his own choice have been analyzed in the article. Various points of view to the problem of temporal perspective and the implementation of their own choice have been identified. It is shown that the time perspective determines the behavior of the individual in the living space. The importance of time perspective in the moments when you need to make a choice has been demonstrated. It is determined that the current literature is insufficient relationship problems uncovered temporal perspective and implementation processes of personal choice. Relationships time perspective and attitude to their own choice have been identified.

Key words: choice, time perspective, temporal orientation, psychological time.

Феномен психологічного часу знаходиться в фокусі уваги вчених досить давно. Перша згадка про категорію часу припадає на античну міфологію та древньогрецький епос. З розвитком науки вчені почали відмежовувати поняття фізичного часу (форма протікання природних процесів) та психологічного часу. Головна особливість психологічного часу, на відміну від хронологічного, полягає в суб'єктивності. Відомо, що особистість є носієм як психологічного, так і хронологічного часу, що дозволяє комплексно підходити до проблеми дослідження цього поняття. Психологічний час особистості присутній в усіх сферах життєдіяльності людини та поєднує всі структури реальності, оскільки зовнішні та внутрішні процеси відбуваються та розгортаються в часі. Різні автори конкретизують психологічний час у таких поняттях, як «часова перспектива» (К. Левін, Ф. Зімбардо, Є.І. Головаха, Н. Фізер та ін), «життєві позиції» (К.А. Абульханова-Славська), «життєва перспектива» (К.К. Платонов, Є.І. Головаха) та деякі інші. У дослідженні нас цікавить поняття часової перспективи. Науковці, які вивчають часову перспективу, розглядають її як передумову формування та розвитку особистості, як невід'ємну частину світобачення людини, яка відіграє важливу роль в усвідомленні сенсу життя та самореалізації, оскільки пов'язана з цінностями, досягненням цілей та продуктивною соціалізацією [1].

Вперше поняття «часова перспектива» зустрічається в роботах Л. Франка, який був учнем К. Левіна. За допомогою цього поняття автор описує життєвий простір особистості, що включає минуле, теперішнє та майбутнє. Дослідник описує часову перспективу як повну сукупність уявлень особи про своє психологічне минуле, теперішнє та майбутнє, які існують у даний момент часу [8]. Це індивідуальне світобачення виявляється у наших інтерпретаціях минулого, теперішнього та майбутнього. Вчений вважає, що часова перспектива розширюється та ускладнюється з віком, віддзеркалюючи унікальний досвід, який ми набуваємо протягом життя. Крім того, на кожному кроці на нас діє соціум, тобто зовнішня ситуація, яка також відіграє важливу роль у формуванні часової перспективи особистості.

У становленні та розвитку поглядів на проблему часової перспективи значну роль зіграла теорія поля К. Левіна. Дослідження вченого вказують на те, що не тільки ситуація, але й її передбачення, предмети, які існують лише у свідомості людини, спроможні впливати на її діяльність. Часова перспектива, на думку автора, є основою для цілісного сприйняття себе, свого минулого та майбутнього, а також визначає поведінку особистості в життєвому просторі [2, с. 242-259].

Положення теорії К. Левіна стали основою відомої концептуальної моделі часової перспективи Ф. Зімбардо (Zimbardo Time Perspective Inventory - ZTPI). ZTPI є однією з популярних моделей часової перспективи, оскільки дозволяє подивитися комплексно на проблему, на відміну від інших досліджень, котрі почали фокусуватися лише на одному часовому вимірі (майбутньому або теперішньому). Ф. Зімбардо підкреслює, що існує досить стабільна індивідуальна тенденція фіксації на одному часі (минулому, теперішньому або майбутньому). Поряд з цим положенням, модель враховує «збалансовану часову орієнтацію». Під цим поняттям дослідник розуміє психологічну структуру, яка дозволяє бути гнучким по відношенню до часу та легко переходити між минулим, теперішнім та майбутнім в залежності від ситуативних вимог. Таким чином, часова перспектива в концепції Ф. Зімбардо розглядається як ситуаційно-детермований так і як стабільний процес (риса особистості) [7, с. 86-87].

Стимули, які оточують особистість у певний момент часу, можуть бути джерелом тиску на людину.

В цьому разі всі дії людини обумовлені впливом цих ситуативних факторів, а часова орієнтація може суттєво змінювати інтерпретацію та реагування на певні події у житті. Тобто, часова перспектива дає змогу особистості протистояти силі оточуючого поля, говорячи поняттями теорії К. Левіна, що виявляється досить важливим у моменти, коли необхідно здійснювати вибір. Незважаючи на це, в сучасній літературі недостатньо розкрита проблема взаємозв'язку часової перспективи та процесу здійснення особистісного вибору, що обумовлює актуальність дослідження в теоретичному плані. Таким чином, у фокусі нашого дослідження опиняється також проблема вибору особистості, а саме процес здійснення вибору.

Проблемою вибору в рамках діяльнісного підходу займався російський вчений Д.О. Леонт'єв. [3, с. 81 – 82]. Дослідник вважає, що вибір, у певному сенсі, – внутрішня діяльність, яка має свою мотиваційно-смыслову й операційну структуру, інструментальні способи та динаміку формування і розвитку. Автор класифікує вибір за такими двома показниками: представленість альтернатив суб'єкту та очевидність критеріїв для їх порівняння. Виділяє наступні три рівні вибору:

1) Простий вибір: редукований процес, з повністю автоматизованою операційною структурою. Здійснюється тоді, коли суб'єкт порівнює альтернативи по відомому заздалегідь критерію; смисл вибору, як правило, полягає в визначенні оптимального шляху здійснення діяльності, яка спрямована на досягнення певного результату.

2) Смысловий вибір: рішення задач на смисл, побудова порівняно розгорнутої діяльності кожен раз знову. Цей вид вибору здійснює особистість у тому разі, коли критерії для порівняння альтернатив не відомі з початку та людина конструює їх самостійно. Смысловий вибір зустрічається у повсякденному житті у вигляді вибору професії, супутника життя, вибору товару та ін.).

3) Екзистенційний вибір: процес, який здійснюється в критичних, винятково важливих для суб'єкта ситуаціях, котрий має найскладнішу операційну структуру й вимагає самостійного конструювання як альтернатив, так і критеріїв для їх порівняння [5].

Тобто, Д.О. Леонт'єв розглядає особистісний вибір як рішення невизначеності в діяльності людини в умовах множинності альтернатив.

Разом з Д.О. Леонт'євим діяліснү трактовку здійснення вибору пропонують також такі російські дослідники, як О.Ю. Мандрикова та А.Х. Фам. Вони вважають, що якісні характеристики діяльності вибору виявляються важливішими за те, який саме вибір було зроблено. Дослідники виділили три параметри для опису процесу вибору (розважливість, емоційний знак вибору, самостійність вибору) та його результату (задоволеність вибором) [3]. Таким чином, група російських дослідників розробила модель ставлення до власного вибору, де вибір розглядається як процес.

Метою нашого дослідження є вивчення характеру взаємозв'язку часової перспективи особистості та її ставлення до власного вибору.

У ході реалізації мети дослідження передбачається виконання наступних завдань: 1) вивчити ставлення до власного вибору (на прикладі здійснення вибору спеціальності досліджуваними); 2) дослідити часову перспективу особистості; 3) встановити взаємозв'язок часової перспективи досліджуваних та їх ставлення до власного вибору.

Для дослідження особистісного вибору була обрана методика «Суб'єктивна якість вибору» (СЯВ), що розроблена групою російських дослідників (Д.О. Леонт'єв, О.Ю. Мандрикова, А.Х. Фам) та дозволяє виявити якісні особливості вибору респондентів, а саме ставлення до власного вибору за допомогою таких шкал: обміркованість вибору (обміркований, відповідальний вибір, вибір як діяльність – спонтанний вибір, вибір як реакція); емоційний знак вибору (емоційно позитивне відношення до вибору – амбівалентне відношення до вибору); самостійність вибору (автономний вибір – вимушений вибір); задоволеність вибором (прийняття зробленого вибору – сумніви з приводу прийнятого рішення) [4]. На думку авторів головна перевага методики полягає у тому, що вона орієнтована на вивчення феноменології процесу вибору та оцінку ступеню прийняття його особистістю. Таким чином, використання даної методики, у сукупності з іншими методичним інструментарієм відкриває можливість для більш диференційованого дослідження індивідуальних стратегій здійснення вибору, особистісних детермінант, що впливають на певне відношення до власного вибору. Для оцінки було обрано вибір спеціальності, який здійснювали всі досліджувані в певний період свого життя під час вступу до ВНЗ.

Для вивчення часової перспективи була обрана методика Ф. Зімбардо по часовій перспективі, яка дозволяє виявити різноманітні виміри часової перспективи особистості та містить наступні шкали: «негативне минуле» (загальне песимістичне, негативне ставлення до минулого, можливо з відразою по відношенню до минулого, особи з такою орієнтацією схильні оцінювати своє життя як обмежене, з точки зору отримання задоволення); «гедоністичне теперішнє» (гедоністичне, безтурботне ставлення до часу та життя, а також здійснення ризикованих рішень, передбачає орієнтацію на задоволення, збудження, насолоду в теперішньому та відсутність піклування про майбутні наслідки); «майбутнє» (поведінка більшою мірою визначається прагненням до цілей та винагород та характеризується досягненням останніх); «позитивне минуле» (ностальгічна та позитивна реконструкція минулого, яке представляється в радужному світлі, що свідчить про здоровий погляд на життя); «фаталістичне теперішнє» (відсутнє прагнення досягти мету, майбутнє постає визначеним та таким, на котре неможливо вплинути власними діями, а теперішнє необхідно приймати покійно, оскільки люди знаходяться під владою долі) [6]. Ця методика має перевагу над іншими, які вимірюють часову перспективу, оскільки вона має ясну відтворювану факторну структуру, має прийнятну надійність та гарні показники валідності, оцінює різноманітні показники часової перспективи та побудована на теоретичній основі, в якій поєднані

мотиваційні, емоційні, когнітивні та соціальні компоненти.

Математична обробка результатів здійснювалася за допомогою кореляційного аналізу методом Спірмена.

Була обрана група досліджуваних у кількості 75 осіб, до якої увійшли студенти 2 та 3 курсів факультету психології (денної та заочної форм навчання) ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Математичний аналіз даних дозволив виявити взаємозв'язки між часовою перспективою особистості та суб'єктивною якістю вибору.

Отримані результати свідчать про те, що обміркованість власного вибору негативно корелює зі шкалою «гедоністичне теперішнє» ( $p \leq 0,01$ ). Особи, які безтурботно ставляться до часу та до життя, а також сконцентровані на насолоді теперішнім та не переймаються щодо майбутніх наслідків, необмірковано роблять вибір спеціальності. Це може пояснюватися тим, що такі досліджувані живуть заради сьогоденного задоволення та не переймаються завтрашнім днем, а отже і не замислюються над наслідками власного вибору та не приділяють йому значної уваги. Особистості у яких переважає така часова орієнтація як «гедоністичне теперішнє» віддають перевагу на користь нестабільності у житті та пошуку нових вражень, що призводить до необміркованих вчинків, в тому числі й необміркованого вибору спеціальності.

Встановлено, що емоційний знак вибору має негативний зв'язок з такими шкалами опитувальника ZTP1, як «негативне минуле» ( $p \leq 0,05$ ) та «фаталістичне теперішнє» ( $p \leq 0,01$ ). Якщо досліджувані сконцентровані на негативному минулому, ставляться до нього песимістично та з відразою, то такі особи здійснюють вибір спеціальності болісно та безрадісно. Можна припустити, що особистості, які застрягли у негативному спогляданні свого минулого не мотивовані працювати у розрахунок на майбутню винагороду, а тому і вибір, де потрібно враховувати майбутні наслідки, здійснюється болісно. Подібна ситуація склалася з досліджуваними, які орієнтовані сприймати теперішнє як фаталістичний час, який неможливо змінити та на який неможливо вплинути власними діями. Такі особистості переконані, що теперішнє необхідно сприймати покірно та смиренно, оскільки їхнє життя все одно визначене долею. Коли такі досліджувані опинилися перед вибором спеціальності, то вони здійснили його безрадісно та болісно, оскільки звикли покладатися на волю долі та не брати участь у її змінах.

У дослідженні виявлено негативний зв'язок шкал «гедоністичне теперішнє» ( $p \leq 0,05$ ) та «фаталістичне теперішнє» ( $p \leq 0,05$ ) із задоволеністю здійсненим вибором. Особистості, які схильні безпечно ставитися до часу, не переймаються турботою про майбутні наслідки, не задоволені власним вибором спеціальності та мають сумніви щодо його правильності. Оскільки такі індивіди живуть сьогоденням, то скоріш за все, в момент вибору вони також не замислювалися щодо наслідків, що призвело до незадоволеності результатом. Ця закономірність справедлива також для досліджуваних, які впевнені, що їх майбутнє визначене долею, а отже не потрібно перейматися щодо наслідків власного вибору спеціальності. Результатом є незадоволеність здійсненим вибором. Це можна пояснити тим, що такі особи не беруть до уваги майбутні наслідки своїх дій, у тому числі майбутні наслідки зробленого вибору.

Задоволеність здійсненим вибором має позитивний взаємозв'язок зі шкалою ZTP1 «майбутнє» ( $p \leq 0,05$ ). Особи, орієнтовані на майбутнє, виявляються задоволеними власним вибором та не мають сумнівів щодо його правильності. Поведінка таких людей визначається прагненням досягти цілі та характеризується їх плануванням та досягненням. Досліджуваних з орієнтацією на майбутнє відрізняє продуктивність в їх діяльності, що є гарною основою для того, щоб бути задоволеним тим, що вони роблять, в даному випадку тим, який вибір вони здійснили. Скоріш за все, такі люди при виборі мають мету та роблять свій вибір, узгоджуючись з нею, що в майбутньому веде до задоволеності вибором та відчуття його правильності.

У результаті дослідження виявлено, що самостійність не пов'язана з жодною зі шкал ZTP1. Це може свідчити про те, що самостійність здійснення вибору не залежить від часової орієнтації особистості. У свою чергу, шкала «позитивне минуле» також не пов'язана з жодною із шкал СКВ, що свідчить про відсутність у цій групі досліджуваних взаємозв'язку позитивної орієнтації у минуле зі ставленням особистості до власного вибору.

Таким чином, можна зробити наступні висновки щодо взаємозв'язку ставлення до власного вибору із часовою перспективою особистості.

1. Особи з домінуючою часовою орієнтацією на негативне минуле схильні необмірковано здійснювати власний вибір.
2. Досліджувані з провідною орієнтацією у часі на гедоністичне теперішнє переважно відчують негативні емоції щодо вибору або виявляються незадоволеними отриманим результатом.
3. Особистості з орієнтацією на майбутнє задоволені здійсненим вибором та не відчують сумнівів у його правильності.
4. Досліджувані, які мають домінуючу часову орієнтацію «фаталістичне теперішнє» виявляються незадоволеними здійсненим вибором та частіше інших болісно переживають здійснення вибору.

У перспективі планується виявлення задоволеності власним вибором у жінок та чоловіків в залежності від їх домінуючої часової орієнтації.

## Література:

1. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности / Е.И. Головаха, А.А. Кроник – Киев: Наукова думка, 2005. – 207 с.
2. Левин К. Определение понятия «поле в данный момент» / К. Левин // История психологии. Тексты. – Екатеринбург: Деловая книга., 1995. – С. 242-259
3. Леонтьев Д.А. Выбор / Д.А. Леонтьев // Человек: Философско-энциклопедический словарь. – М.: Наука, 2000. – С. 81 – 82.
4. Леонтьев Д.А., Мандрикова Е.Ю., Фам А.Х. Разработка методики диагностики процессуальной стороны выбора / Д.А. Леонтьев, Е.Ю. Мандрикова, А.Х. Фам // Психологическая диагностика. 2007. – № 6. – С. 4 – 25.
5. Леонтьев Д.А., Пилипко Н.В. Выбор как деятельность: личностные детерминанты и возможности формирования / Д.А. Леонтьев, Н.В. Пилипко // Вопросы психологии. – 1995. – №1 – с.97–110.
6. Сырцова А., Соколова Е.Т., Митина О.В. Адаптация опросника временной перспективы личности Ф. Зимбардо / А. Сырцова, Е.Т. Соколова, О.В. Митина // Психологическая диагностика. 2008. – Т.29. – №3. – С. 101 – 109.
7. Сырцова А., Соколова Е.Т., Митина О.В. Методика Ф. Зимбардо по временной перспективе / А. Сырцова, Е.Т. Соколова, О.В. Митина // Психологическая диагностика. 2007. – №1. – С. 85 – 105.
8. Frank L. K. Time perspective / L. K. Frank // J. of Philosophy. – 1939. – Vol. 4. – P. 293-312.